

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної роботи

_____ Антон ПАНТЕЛЕЙМОНОВ

“ _____ ” _____ 2021 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ**

рівень вищої освіти	<u>бакалавр</u>
галузь знань	<u>10 Природничі науки</u>
спеціальність	<u>106 Географія</u>
освітня програма	<u>Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

07 червня 2021 року, протокол № 7

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

д. геогр. наук, професор Людмила НЕМЕЦЬ

к. геогр. наук, доцент Юрій КАНДИБА

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства

Протокол від 07 червня 2021 року № 9

Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства

_____ Людмила НЕМЕЦЬ
(підпис)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми (керівником проектної групи) «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»

Гарант освітньо-професійної програми «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»

_____ Катерина КРАВЧЕНКО
(підпис)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол від 07 червня 2021 року № 6

Голова науково-методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму

_____ Олександр ЖЕМЕРОВ
(підпис)

ВСТУП

Програму виробничої практики складено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності

106 Географія

освітня програма

Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток

Практика є обов'язковим компонентом програми підготовки фахівців із вищою освітою. Практика студентів передбачає безперервність та послідовність її проведення у разі одержання необхідного обсягу практичних знань і умінь відповідно до стандартів освіти.

1. Опис виробничої практики

1.1. Мета практики – оволодіння студентами сучасними методами, формами організації та засобами дослідницької діяльності у галузі економічної, соціальної географії та регіонального розвитку.

1.2. Основні завдання практики:

- закріплення студентами теоретичних знань, одержаних під час вивчення загальних та спеціальних курсів у відповідності до навчальних планів;
- формування у студентів професійних умінь та навичок регіональних суспільно-географічних досліджень у польових і камеральних умовах;
- удосконалення студентами прийомів та методів комплексного суспільно-географічного вивчення об'єктів та процесів на конкретній території;
- збір матеріалів для їх подальшого використання при виконанні кваліфікаційних робіт та особистих наукових дослідженнях студентів;
- розширення економічного і соціального кругозору студентів, набуття ними суспільного досвіду;
- формування засад колективної праці.

1.3. Характеристика практики

Кількість кредитів: 7

Загальна кількість годин: 210

Семестр: 6

Вид контролю: залік

1.4. Заплановані результати практики:

Загальні компетентності:

ЗК 3. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

ЗК 6. Здатність до ділових комунікацій у професійній сфері, знання основ менеджменту, етики ділового спілкування, навички роботи в команді;

ЗК 7. Навички забезпечення безпеки життєдіяльності.

Спеціальні (фахові) компетентності:

ФК 6. Здатність проводити географічний аналіз природних та суспільних об'єктів і процесів у різних просторово-часових масштабах;

ФК 7. Здатність використовувати теоретичні знання та практичні навички для моделювання різних аспектів територіальної організації життєдіяльності суспільства;

ФК 8. Здатність здійснювати збір, реєстрацію та аналіз даних про стан природних територіальних систем за допомогою відповідних методів і технологічних засобів у польових і лабораторних умовах;

ФК 9. Здатність застосовувати уміння роботи зі статистичними даними, збору, узагальнення та обробки статистичної інформації, що відображає стан суспільних територіальних систем;

ФК 10. Картографічна компетентність: уміння давати комплексну географічну оцінку території за результатами аналізу карт, здатність відображати географічні об'єкти і процеси за допомогою картографічних творів;

ФК 11. Здатність використовувати географічні інформаційні технології для вирішення експериментальних і практичних завдань у галузі географії.

Програмні результати навчання:

ПРН 3. Базові знання суспільно-географічних наук: об'єктно-предметна область, поняттєво-термінологічний апарат, теорії і концепції, закони і закономірності, методи дослідження тощо;

ПРН 10. Теоретичні основи і прикладні аспекти застосування геоінформаційних систем та технологій у географічних дослідженнях;

ПРН 12. Збирати, обробляти, аналізувати і систематизувати наукову та технічну інформацію для вирішення географічних завдань;

ПРН 13. Планувати, організовувати і проводити стаціонарні, напівстаціонарні та польові географічні спостереження;

ПРН 14. Будувати картографічні моделі, оформляти картографічні твори з використанням сучасних методів та технологій;

ПРН 16. Використовуючи цифрові дані, алгоритми, карти, вміти користуватися комп'ютерними та географічними інформаційними системами;

ПРН 17. Використовувати спеціальне програмне забезпечення для обробки статистичних даних та отримання нової інформації про природні та суспільні об'єкти і процеси;

ПРН 18. Визначати зміни характеристик природного середовища під впливом різних типів господарської діяльності;

ПРН 19. Аналізувати різні аспекти територіальної організації життєдіяльності суспільства;

ПРН 20. Володіти навичками комплексного суспільно-географічного аналізу територій;

ПРН 21. Проводити аналіз регіонального розвитку та давати оцінку регіонального потенціалу.

2. Зміст та організація проведення виробничої практики

Виробнича практика студентів 3 курсу проходить у формі *Комплексної навчально-дослідницької студентської експедиції*.

Експедиція є специфічною ланкою у забезпеченні безперервності вищої освіти, її проведення забезпечує закріплення на практиці теоретичних знань, розвиток умінь та навичок дослідницької роботи відповідно до кваліфікаційних вимог бакалаврів географії.

Об'єктом дослідження виступає адміністративний регіон.

Предметом дослідження є територіальна організація населення і господарства адміністративного регіону.

Суспільно-географічне дослідження адміністративного регіону має такі *завдання*:

- дати аналіз та оцінку природних умов і ресурсів для життя населення і розвитку господарства;
- провести аналіз історико-географічних особливостей розвитку регіону;
- дати характеристику демографічної ситуації в регіоні, виявити проблеми демографічного

розвитку, визначити їх причини та шляхи розв'язання;

- дати характеристику трудових ресурсів, визначити особливості та проблеми їх використання;
- виявити господарську спеціалізацію регіону та причини, що її зумовили;
- дати характеристику сільськогосподарського та промислового виробництва;
- провести аналіз розвитку транспорту і зв'язку;
- виявити особливості розміщення підприємств і закладів сфери обслуговування, дати характеристику соціальної інфраструктури;
- розкрити особливості економічних зв'язків регіону;
- виявити внутрішньорайонні відмінності;
- визначити проблеми соціально-економічного розвитку регіону;
- визначити перспективні напрями соціально-економічного розвитку регіону, його точки росту, зробити висновки та рекомендації.

Виробнича практика триває 7 тижнів і проходить у 3 етапи – підготовчий, польовий та камеральний.

На **підготовчому етапі** проводяться аудиторні заняття, які включають інструктаж студентів з техніки безпеки, ознайомлення студентів з програмою практики, закріплення за студентами конкретних напрямів досліджень, проведення лекцій з методики суспільно-географічних досліджень.

Студенти самостійно збирають вихідні матеріали про регіон за напрямками власних досліджень, розробляють програми досліджень за своїми напрямками та опрацьовують методики досліджень.

Підготовчий етап закінчується *заліком у формі співбесіди*, в ході якої перевіряється, наскільки студент усвідомлює поставлені перед ним завдання, розуміє алгоритм їх розв'язання, а також оцінюється робота зі збору вихідних матеріалів та знання методики дослідження.

Під час **польового етапу** практики здійснюється виїзд групи студентів у район дослідження. Організується поселення на базі (в якості бази можуть бути гуртожитки, туристичні бази тощо).

Керівники практики розробляють маршрути та складають їх графік. Студенти розділяються на бригади по 3-4 особи, ознайомлюються з графіком роботи бригад. Згідно графіка роботи бригад та програм особистих досліджень студентів проводяться радіальні виїзди та виходи: в управління та відділи обласної державної адміністрації, на підприємства та установи.

Студенти збирають статистичну та іншу інформацію про стан соціально-економічного розвитку регіону, про основні підприємства та установи. Доцільно проводити дослідження підприємств з їх відвіданням та ознайомленням з особливостями виробничої діяльності.

У камеральних умовах проводиться попереднє упорядкування та групування зібраних даних. У вихідні дні організовується відпочинок та дозвілля студентів.

На **камеральному етапі** практики проводиться обмін студентів зібраними даними, їх узагальнення та первинна обробка. Кожен студент готує попередній варіант індивідуального звіту, який є складовою частиною групового звіту.

3. Вимоги до баз виробничої практики

Підприємства, установи, організації, які залучаються для проведення виробничої практики студентів, повинні відповідати таким вимогам:

- наявність структур, що відповідають спеціальності, за якою здійснюється підготовка фахівців;
- забезпечення кваліфікованого керівництва практикою студентів;
- надання студентам права користування бібліотекою, лабораторіями, технічною та іншою документацією, необхідною для виконання робочої програми практики.

Базами проведення виробничої практики студентів є органи державної влади і місцевого самоврядування регіонального рівня (обласні та районні ради і державні адміністрації);

навчальні заклади, які займаються підготовкою фахівців за аналогічною спеціальністю; установи і заклади науково-дослідницького профілю.

Між Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна і базою практики укладається договір на проведення практики.

4. Індивідуальні завдання з практики

Студенти отримують індивідуальні завдання практики згідно з напрямками особистих досліджень:

- природні та історико-географічні передумови розвитку регіону (економіко-географічне положення; природно-ресурсний потенціал; історичний нарис регіону);
- населення (демографічна ситуація; система розселення населення; трудові ресурси і ринок праці);
- господарство (промисловість; сільське господарство; транспорт і зв'язок);
- сфера послуг (торгівля; громадське харчування; освіта; наука; культура; охорона здоров'я; рекреація і туризм; інші галузі).

5. Вимоги до звіту про виробничу практику

Студенти-практиканти складають індивідуальні звіти про практику, у яких висвітлюють виконану роботу за напрямками особистих досліджень. На основі індивідуальних звітів складається груповий звіт, який має таку структуру (орієнтовно):

1. ПРИРОДНІ ТА ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1. Економіко-географічне положення

1.2. Природно-ресурсний потенціал (рельєф, кліматичні умови, мінеральні, земельні, водні, лісові, рекреаційні ресурси)

1.3. Історичний нарис регіону

2. НАСЕЛЕННЯ І ТРУДОВІ РЕСУРСИ

2.1. Демографічна ситуація (природний рух населення, міграційні процеси)

2.2. Система розселення населення

2.3. Трудові ресурси і ринок праці

3. ГОСПОДАРСТВО

3.1. Промисловість

3.2. Сільське господарство

3.3. Транспорт і зв'язок

4. СФЕРА ПОСЛУГ

4.1. Торгівля і громадське харчування

4.2. Освіта

4.3. Наука

4.4. Культура

4.5. Охорона здоров'я

4.6. Рекреація і туризм

4.6. Інші галузі сфери послуг.

Звіт має містити текстову частину та ілюстрації у вигляді схем, графіків, діаграм, картосхем, статистичних таблиць тощо, оформлених відповідно до стандартів оформлення наукових робіт.

6. Підбиття підсумків виробничої практики

Захист групового звіту відбувається на підсумковій конференції, яка проводиться наприкінці практики. Під час захисту кожен студент доповідає за результатами напряму особистих досліджень, які є складовою частиною групового звіту. Доповідь супроводжується презентацією.

Результати практики обговорюються на засіданні дискусійного клубу студентів,

аспірантів та молодих науковців, який функціонує на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства.

Підсумки практики доповідаються керівниками практики та обговорюються на засіданні кафедри.

7. Критерії оцінювання результатів виробничої практики

При оцінюванні результатів виробничої практики враховуються:

- повнота і якість виконання програми практики (індивідуальні завдання);
- якість оформлення звітних матеріалів;
- участь у підготовці групового звіту (вступ, висновки, список джерел, верстка, редагування, презентація тощо);
- захист звіту (доповідь, відповіді на запитання);
- ведення щоденника практики;
- ставлення студента-практиканта до роботи (старанність, організованість, дисциплінованість, ініціативність, креативність тощо);

8. Методи контролю та схема нарахування балів

Оцінка за практику виставляється з урахуванням роботи студентів на всіх її етапах.

Підготовчий етап завершується заліком у формі співбесіди, в ході якої перевіряється, наскільки студент усвідомлює поставлені перед ним завдання, розуміє алгоритм їх розв'язання, а також оцінюється робота зі збору вихідних матеріалів та знання методики дослідження.

Під час польового етапу проводиться перевірка керівниками практики зібраних даних, щоденників практики.

На камеральному етапі проводиться перевірка керівниками практики індивідуальних звітів. Після остаточного оформлення групового звіту проходить його захист, за результатами якого виставляється залік.

Схема нарахування балів

Етапи практики	Види робіт	Кількість балів
Підготовчий	збір вихідних матеріалів за напрямом особистих досліджень регіону	5
	вивчення методики дослідження	5
Польовий	збір статистичних та інших матеріалів за окремими напрямами дослідження регіону	15
	виконання індивідуальних завдань	20
	щоденник практики	5
Камеральний	узагальнення та первинна обробка зібраних даних	10
	підготовка індивідуальних звітів як складових групового звіту (за напрямами особистих досліджень регіону)	25
	верстання, редагування та оформлення групового звіту	5
	захист групового звіту	20
Всього балів		100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для дворівневої шкали оцінювання
90-100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	не зараховано

9. Рекомендована література

1. Багалій Д.І. Історія Слобідської України / Д.І. Багалій. – Харків: Дельта, 1998. – 375 с.
2. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки: навч. посіб. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: Лисенко М. М., 2018.
3. Голюков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: [монографія] / А.П. Голюков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба; [за ред. чл.-кор. НАН України, проф. В.С. Бакірова]. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 224 с.].
4. Інноваційно-інвестиційний потенціал як основа конкурентоспроможності регіону (на прикладі Харківської області): колективна монографія / за заг. ред. Л.М. Немець, К.Ю. Сегіди. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – 520 с.
5. Мезенцева Н.І. Економічна і соціальна географія України / Н.І. Мезенцева, К.В. Мезенцев: навчально-методичний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. – 239 с.
6. Немець Л.М. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, К.А. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
7. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України: навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014.
8. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навч. посіб. – Херсон: ПП. Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
9. Підгрушний Г.П. Промисловість і регіональний розвиток: монографія / Г.П. Підгрушний. – Київ: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
10. Підгрушний Г.П. Суспільно-географічні основи дослідження інтегрального потенціалу території: теоретико-методологічні підходи та досвід оцінки / Г.П. Підгрушний, В.П. Нагірна, М.І. Фашевський, Ю.Д. Качаєв, Н.М. Пашинська, О.О. Денисенко, І.Г. Савчук, Л.Ю. Шабашова, М.П. Немченко, В.В. Бондар // Український географічний журнал. 2011. – № 3. – С. 42-48.
11. Працересурсний потенціал Харківського регіону (суспільно-географічний аспект) [монографія] / Л.М. Немець, Ю.Ю. Сільченко, К.А. Немець, К.Ю. Сегіда. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 186 с.
12. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>.
13. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
14. Харківська область у 2018 році: статистичний щорічник / Головне управління статистики у Харківській області. – Харків, 2018. – 588 с.
15. Шаблій О.І. Математичні методи в соціально-економічній географії. – Львів: ЛДУ, 1994.

10. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>